

Мавзу: Стандартлаштириш ҳақида асосий тушунчалар

Режа:

1.1. Стандартлашнинг фан сифатида асосий моҳияти, мақсади ва вазифалари.

1.2. Стандартлаштириш асосий тамойил ва талаблари

1.3. “Стандартлаштириш тўғрисида” Ўзбекистон Республикаси Қонуни

Фойдаланилган адабиётлар

1.1. Стандартлашнинг фан сифатида асосий моҳияти, мақсади ва вазифалари.

Стандарт сўзи инглизча “Standard” сўздан олинган бўлиб, меъёр, ўлчам, андоза деган маъноларни билдириб меъёрий ҳужжат номи билан юритилади.

Стандарт - бу кўпчилик манфаатдор томонлар келишуви асосида ишлаб чиқилган ва маълум соҳаларда энг мақбул даражали тартиблаштиришга йўналтирилган ҳамда фаолиятнинг ҳар хил турларига ёки натижаларига тегишли бўлган умумий ва такрор қўлланиладиган қоидалар, умумий қонун-қоидалар, тавсифлар, талаблар ва усуллар белгиланган ва тан олинган идора томонидан тасдиқланган меъёрий ҳужжатдир.

Стандартлар фан, техника ва тажрибаларнинг умумлаштирилган натижаларига асосланган ва жамият учун юқори даражадаги фойдага эришишга йўналтирилган бўлиши керак.

Стандартлар даражасига қараб, *ҳалқаро, минтақавий давлатлараро, миллий ва корхона* миқёсида фаолият кўрсатади.

Давлат стандартлари маҳсулотни ишлаб чиқиш ва уни ишлаб чиқаришга қўйиш босқичида янги маҳсулотларнинг юқори сифатли турларини яратиш ва ўзлаштиришни тезлаштиришга, ишлаб чиқарувчи, тайёрловчи ва истеъмолчи ораларидаги муносабатларни яхшилашга йўналтирилган.

Стандартлаштириш тизими янги буюмга ўз вақтида юқори сифатли лойиҳа - конструкторлик ҳужжатлар бериш, корхонанинг янги маҳсулотини берилган сифат кўрсаткичларига асосан тайёрлашни ва керак бўлса маҳсулотнинг ишлаб чиқаришдан олиб ташлашни белгилайди.

Стандартлаштириш маҳсулот муомалада бўлганида ва сотиш босқичларида маҳсулотни жойлаштириш (упаковка) да яхши тартиб ва шароитлар яратишга, юклашга ва жойлаштиришга, сақлашга, омборларда маҳсулот сифатини бузилмай сақлашга, транспортда олиб юришда, буюмни тарқатиш, сотиш ташкилотларига талаблар белгилайди.

Стандартлаштиришнинг асосий мақсадлари қуйидагилардан иборат

– маҳсулотлар, ишлар ва хизматларнинг (кейинги ўринларида маҳсулотлар деб юритилади) аҳолининг ҳаёти, саломатлиги ва мол-мулки, атроф-муҳит учун хавфсизлиги, ресурсларни тежаш масалаларида истеъмолчиларнинг ва давлатнинг манфаатларини ҳимоя қилиш;

– маҳсулотларнинг ўзаро бир-бирининг ўрнини босиши ва бир-бирига монандлигини таъминлаш;

– фан ва техника тараққиёти даражасига, шунингдек, аҳоли ва халқ хўжалигининг эҳтиёжларига мувофиқ маҳсулотларнинг сифати ҳамда рақобатбардошлигини ошириш;

– ресурсларнинг барча турларини тежашга, ишлаб чиқаришнинг техникавий-иқтисодий кўрсаткичларини яхшилашга кўмаклашиш;

- ижтимоий-иқтисодий, илмий-техникавий дастурлар ва лойиҳаларни амалга ошириш;
- табиий ва техноген фалокатлар ва бошқа фавқулотда вазиятлар юзага келиши, ҳавф-хатарни ҳисобга олган ҳолда халқ хўжалиги объектларининг хавфсизлигини таъминлаш;
- истеъмолчиларни ишлаб чиқарилаётган маҳсулотлар номенклатураси ва сифати тўғрисидаги тўлиқ ва ишонарли ахборот билан таъминлаш;
- мудофаа қобилиятини ва мустаҳкамлигини таъминлаш;
- ўлчашлар бирлигини таъминлаш;
- ишлаб чиқарувчи (сотувчи, ижро этувчи) маълум қилган маҳсулот сифати тўғрисидаги кўрсаткичларини тасдиқлаш.

Стандартлаштиришнинг асосий вазифалари:

- истеъмолчи ва давлатнинг манфаати йўлида маҳсулотнинг сифати ва номларига нисбатан энг мақбул талабларни кўйиш;
- давлат, республика фуқаролари ва чет эл эҳтиёжи учун тайёрланган маҳсулотга керакли талабларни белгиловчи меъёрий ҳужжатлар тизимини ва уни ишлаб чиқиш қоидаларини яратиш, ишлаб чиқиш ва қўллаш, шунингдек ҳужжатлардан унумли фойдаланишни назорат қилиш;
- стандарт талабларининг саноати ривожланган чет мамлакатларнинг халқаро, минтақавий ва миллий стандартлари талаблари билан уйғунлашувини таъминлаш;
- бир-бирига мослигининг барча (конструктив, электрик, электромагнитли, информациян, дастурли ва бошқалар) турларини, шунингдек маҳсулотнинг ўзароалмашувчанлигини таъминлаш;
- параметрик ва турлар ўлчови қаторларини, таянч конструкцияларни, буюмларнинг конструктив жиҳатдан бир хил қилинган модуллашган блоки таркибий қисмларини аниқлаш ва қўллаш асосида бирхиллаштириш;
- маҳсулот, унинг таркибий қисмлари, буюмлари, хомашё ва материаллар кўрсаткичлари ва тавсифларининг келишиб олиниши ва боғланиши;
- материал ва энергия сифимини камайтириш, кам чиқинди чиқарувчи технологияларни қўллаш;
- маҳсулотнинг эргономик хоссаларига талабларнинг белгиланиши;
- метрологик меъёр, қоида, низом ва талабларнинг белгиланиши;
- стандартлаштириш бўйича халқаро тажрибадан фойдаланишни кенг авж олдириш, мамлакатнинг халқаро ва минтақавий стандартлаштиришда иштирок этишини кучайтириш;
- хорижий мамлакатларнинг талаблари Ўзбекистон Республикасининг халқ хўжалиги эҳтиёжларини қондира олган ҳолларда уларнинг халқаро, минтақавий ва миллий стандартларини мамлакат

стандартлари ва техникавий шартлари тариқасида тўғридан-тўғри қўллаш тажрибасини кенгайтириш;

- технологик жараёнларга талабларни белгилаш;
- маҳсулотни стандартлаштириш ва унинг натижаларидан фойдаланиш соҳасида халқаро ҳамкорлик қилиш юзасидан ишларни ташкил қилиш;

- техника-иқтисодий ахборотни таснифлаш ва кодлаш тизимини яратиш ва жорий қилиш;

- синовларни меъёрий-техника жиҳатидан таъминлаш, маҳсулот сифатини сертификатлаштириш, баҳолаш ва назорат қилиш;

1.2. Стандартлаштириш асосий тамойил ва талаблари

Стандартлаштиришнинг асосий тамойиллари қуйидагилардан иборат.

1. Бир-бирини ўрнини босиш бўйича барча саноат маҳсулотларига тааллуқли умумий меъёрлар.

2. Бир хил гуруҳ маҳсулот ёки муайян маҳсулотга талукли бир-бирини ўрнини босиш бўйича меъёрлар.

Умумий нормаларга қуйидаги талаблар киради ва улар қуйидагиларни ўрнатади: тартиблаштирилган ва нормал чизиқли (линейних) қаторлар, қўйим ва қўним, консруктив элементлар ва параметрлар, бир-бирининг боғланиш (резбаси, қотирилиши, уланиши) восита ва усуллари.

Умумий ўзароалмашувчанлик нормаларига маҳсулотнинг геометрик ва функционал алмашувчанлик талаблари киради (параметрик ва типлаш қаторлари, бир хиллаштириш деталлари, маркалар ва бошқалар).

Ўзароалмашувчанлик талаблари, функционал, геометрик, ўлчаш, биологик, электромагнит, электрик, мустаҳкамлик, дастурий, технологик, метрологик, диагностик, информацион, эргономик жабхаларини ўз ичига олади. Шу билан бирга объектларнинг атроф-муҳитлари билан ўзаро алоқа қилишни ҳисобга олади.

Одам — техника;

Маҳсулот — таркиби қисмлар;

Маҳсулот— материал (хом-ашё);

Техника — муҳит,

Маҳсулот — упаковка, тара,

Техника— энергия ва ёқилги мойлаш материаллари;

Ҳисоблаш техникаси — дастурий ва ташкилий таъминланиш;

Маҳсулот — жараёнлар,

Маҳсулот сифати ва ракобатбардошлигини таъминлаш.

2000 йилдан бошлаб фавқулотдаги вазиятлар Вазирлигида хавфсизликни таъминлаш бўйича кўриладиган чораларни стандартлашга киришди.

Фавқулотда вазиятлар, уларнинг келиб чиқиш сабаблари бўйича таснифлаштирилди: табиий, техноген, экологик ва бу вазиятларда жабрланган одамлар сонига, материал зарарининг катталиги ва масштабига қараб. Маҳаллий, локал, республика ва чегаралараро.

Табиий фавқулотдаги вазиятлар, хавфли геологик, гидрологик, метеорологик, эпидемиологик жараёнларни таъсир этиш манбалари каби факторларини аниқланиши кўрсатилган.

Ўлчаш бирлигини таъминлаш.

Республикада ўлчаш бирлигини меъёрий ҳужжатлар комплекси билан таъминланади:

—стандартлаштиришни илмий-методик ва техник асосларини ишлаб чиқиш ва ривожланиш йўналишини аниқлаш ва ўрнатиш.

—Маҳсулотнинг асосий кўрсаткичларини ишлаб чиқиш, қабул қилиш ва синов усулларига асосий талабларни аниқлаш ва стандартлаштириш.

—Маҳсулот ва хизматларнинг сертификатлаш бўйича ишларни ташкиллаштириш ва асосларни ишлаб чиқиш;

—Янги усул ва олий аниқлик восталарини яратиш ва уларнинг мавжудлигини такомиллаштириш.

—Стандартлар ва техник шартларни татбиқ этиш ва уларга амал қилиш ўлчаш техникасининг ҳолати ва унинг қўлланиши устидан давлат томонидан назорат қилиш бўйича қонуний, ҳуқуқий асосларни ишлаб чиқиш;

—Саноат маҳсулотини аттестацияси бўйича ишларни ташкиллаштириш, координация қилиш ва асосларни ишлаб чиқиш;

Стандартлаштиришнинг асосий принциплари қуйидагилар:

— Меъёрий ҳужжатларни ижтимоий, иқтисодий, техникавий зарурати ва мақбуллигини инобатга олган ҳолда уларни ишлаб чиқиш мақсадга мувофиқлиги;

—Объектларга қўйиладиган талабларни келишиб олиш ва меъёрий ҳужжатларни амалга жорий этиш муддатларини мувофиқлаштириш йўли билан метрологик таъминлашни кўшиб ҳисоблаб ўзаро боғланган объектларни стандартлаштиришнинг комплекслиги:

—Меъёрий ҳужжатларни фан ва техникани ҳозирги замон ютуқлари илғор тажрибага қонун ҳужжатларига мувофиқлигини таъминлаш;

—Стандартлаштиришнинг ҳамма босқичларида меъёрий ҳужжатларни ўзаро боғлиқлигини ва келишилганлиги, бошқаришнинг барча поғоналарида уларни ўхшаш объектлари учун қайтадан ишлаб чиқилмаслиги;

—Амалдаги меъёрий ҳужжатлар, стандартлаштириш бўйича дастурлар ва иш режалари тўғрисидаги ахборотларни ошкоралиги;

—Кўпчилик дахлдор томонларнинг келишувига эришиш асосида меъёрий ҳужжатларни тасдиқлаш;

—Меъёрий ҳужжатларнинг сертификатлаштириш мақадлари учун яроқлилиги;

—Стандартлаштириш соҳасида замонавий ахборот тизимлари технологияларни қўллаш ва ҳақозо.

1.3. “Стандартлаштириш тўғрисида” Ўзбекистон Республикаси Қонуни

Президентимиз томонидан 1993 йилнинг 28 декабрида имзоланган “Стандартлаштириш тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикаси Қонуни стандартлаштириш бўйича қоидалар, меъёрий ҳужжатлар, стандартлар устидан давлат назорати, унга доир ишларнинг молиявий таъминоти ва уларнинг ҳаётга тадбиқ этилиши, стандартлаштириш бўйича ишларни ўтказишнинг янада юқорироқ ривожланиш босқичига кўтарилишига асос бўлди.

“Стандартлаштириш тўғрисида” қонун 5 бўлимдан иборат бўлиб, бу бўлимлар 12 моддани ўз ичига олган. Республикамизда стандартлаштириш тизими, стандартлаштириш ишларини ўтказиш, қонун ҳужжатлари, халқаро шартномалар, меъёрий ҳужжатлар, давлат назорат органлари, давлат инспекторлари, уларнинг ҳуқуқлари ва жавобгарлиги, стандартлаштириш ва назорат қилишга доир ишларнинг молиявий таъминоти, стандартларни қўллашни рағбатлантириш бўйича кенг маълумотлар берилган.

Қонунга мувофиқ стандартлаштириш ишларини ўтказишнинг умумий қоидаларини, манфаатдор томонларнинг давлат бошқарув органлари, жамоат бирлашмалари билан олиб бориладиган ҳамкорликдаги ишининг шакл ва усулларини “Ўзстандарт” агентлиги белгилайди.

Республикамизда стандартлаштириш ишларини ўтказиш-нинг умумий техник қоидаларини тартибга солиб турувчи давлат стандартлаштириш тизими фаолият кўрсатади. Шунингдек, қонунга мувофиқ давлат бошқарув органлари ўз ваколатлари доирасида стандартлар ва техник шартларни ушбу қонунни қўллашга доир йўриқномалар ва изоҳларни ишлаб чиқадилар, тасдиқлайдилар, нашр этадилар. Стандартларни нашр қилиш ва қайта нашр этишни уларни тасдиқлаган органлар амалга оширадилар.

Маълумки, Ўзбекистон Республикасида стандартлаштиришга доир меъёрий ҳужжатлар, шунингдек стандартлаштириш қоидалари, нормалари, техник-иқтисодий ахборот классификатор-ларини ишлаб чиқиш ва қўллаш тартиби “Ўзстандарт” томонидан белгиланади.

Қонуннинг II бўлим 6-моддасига биноан стандартлаштиришга доир меъёрий ҳужжатлар ватанимиз ҳамда чет эл фан ва техникасининг замонавий ютуқларига асосланган ва Ўзбекистон Республикасининг манфаатлари ҳимоя қилинишини ва ишлаб чиқарилаётган маҳсулотнинг рақобат қила олиш имконини таъминлаш учун асосли ҳолларда стандартларда истиқболга мўлжалланган, анъанавий технологияларнинг имкониятларидан илдамлашган дастлабки талаблар белгилаб қўйилиши алоҳида кўрсатилган.

Қонунда давлат йўли билан стандартлаштириш ва назорат қилишга доир ишларнинг молиявий таъминоти, маҳсулот ишлаб чиқаришни амалга ошираётган ва маҳсулотларни стандартларга мувофиқлик белгиси билан тамғалаш ҳуқуқини олган хўжалик фаолияти субъектларини иқтисодий қўллаб-қувватлаш ва рағбатлантириш чора-тадбирлари Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси томонидан белгиланиши кўрсатилган.

Фойдаланилган адабиётлар Р ў й х а т и

1. Х.Ч.Буриев, Р.М.Ризаев, Х.У.Исмоилов **“Қишлоқ хўжалик маҳсулотларини стандартлаш, метрология ва сертификациялаш асослари”** (Маъруза матнлари) Тошкент. ТошДАУ. - 1999 йил.
2. Х.Ч.Буриев, Р.М.Ризаев **“ Қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини стандартлаш , метрология ва сертификациялаш асослари ”** Тошкент “Меҳнат” 1999 йил.
3. Р.Орипов, И.Сулаймонов, Э.Умрзоков **“Қишлоқ хўжалик маҳсулотларини сақлаш ва қайта ишлаш технологияси** Тошкент “Меҳнат” 1991 йил.